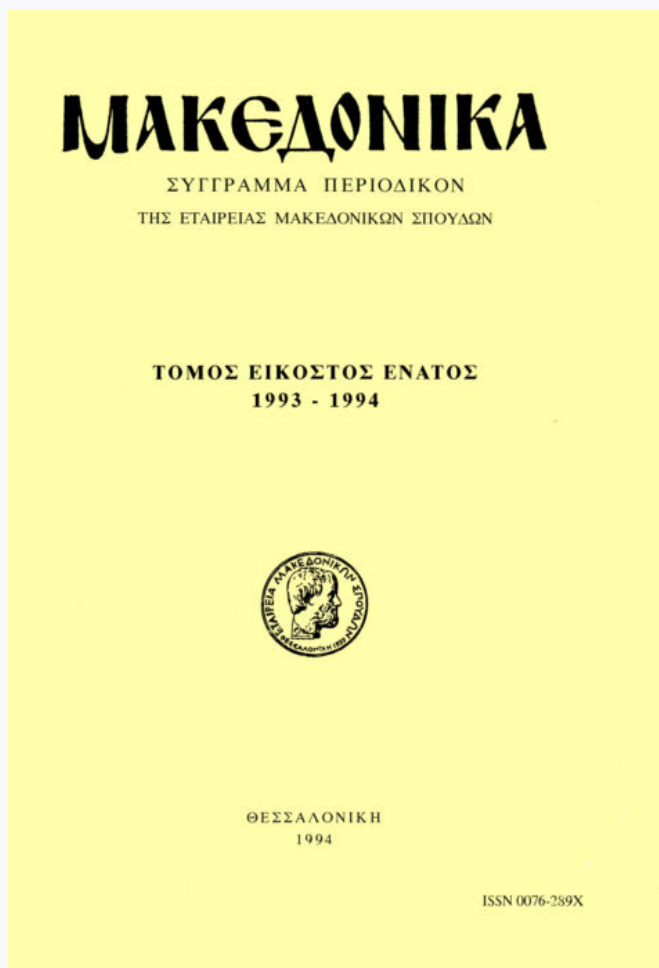

Μακεδονικά

Τόμ. 29, Αρ. 1 (1994)

Γεώργιος Κ. Παπάζογλου, Βιβλιοθήκες στην Κωνσταντινούπολη του ΙΣΤ αιώνα

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: [10.12681/makedonika.211](https://doi.org/10.12681/makedonika.211)

Copyright © 2014, Αθ. Ε. Καραθανάσης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραθανάσης Α. Ε. (1994). Γεώργιος Κ. Παπάζογλου, Βιβλιοθήκες στην Κωνσταντινούπολη του ΙΣΤ αιώνα. *Μακεδονικά*, 29(1), 415–417. <https://doi.org/10.12681/makedonika.211>

Στήν συνέχεια ο κ. Γ. Κ. Παπάζογλου εκδίδει αυτούσιο τό κείμενο της αυτοβιογραφίας προβαίνοντας σέ σχολιασμό τῶν σημείων ἐκείνων πού κρίνει ὅτι χρειάζεται γιά τήν διευκόλυνση τοῦ ἀναγνώστη. Στό Ἐπίμετρο ὁ ἐκδότης παραθέτει ἐγκυκλίους, δημοσιεύματα τῆς ἐποχῆς συνδεδεμένα μέ τά γεγονότα πού μετείχε ὁ Ἀρσένιος, ἔγγραφα, πιστοποιητικά διάφορα κ.λπ.

Ὁ ἀναγνώστης θά ἀντιλήφθηκε ἤδη ὅτι πρόκειται γιά μία συγκλονιστική αὐτοβιογραφία πού συνιστᾷ, ταυτοχρόνως, καί μία ἔμμεση πηγή, ἐφ' ὅσον ἔχει γραφεῖ ἐκ τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ Διχασμοῦ, γιά τήν δραματική περίοδο 1913-1920. Φυσικά ἀξίζουν θερμά συγχαρητήρια τόσον στόν κ. Παπάζογλου, ὅσον καί στόν Σύλλογο πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων γιά τήν ἐκδοση τοῦ ἐνδιαφέροντος αὐτοῦ κειμένου.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Γεώργιος Κ. Παπάζογλου, *Βιβλιοθήκες στην Κωνσταντινούπολη του ΙΣΤ΄ αιώνα*, Κώδιξ Vind. Hist. Gr. 98, Θεσσαλονίκη 1983, σελ. 476.

Ὁ κ. Γ. Παπάζογλου, καθηγητής καί Πρόεδρος τώρα τοῦ Τμήματος Ἱστορίας καί Ἑθνολογίας τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, ἀσχολεῖται ἀπό μακροῦ χρόνου μέ τά βυζαντινά καί μεταβυζαντινά χειρόγραφα, τά προβλήματα τους, τοὺς ἀντιγραφεῖς (scriptores), τοὺς βυζαντινοὺς λογίους. Ἡ παρούσα ἐκδοση ἀναφέρεται στόν βιενναῖο ἑλληνικό κώδικα 98, πού παραδίδει καταλόγους βιβλιοθηκῶν στήν Κωνσταντινούπολη κατά τόν ΙΣΤ΄ αἰ. Γνωστές μεταβυζαντινές οἰκογένειες, ὅπως οἱ Καντακουζηνοί, οἱ Μαρμαρέτοι, οἱ Σοῦτζοι, οἱ Εὐγενικοί, ὁ παπᾶ Βαρθῶνος κ.ἄ. κατεῖχαν μερικές δεκαετίες, μετά τήν Ἄλωση, ἀξιόλογες βιβλιοθήκες. Μέ τόν κατάλογο τοῦ βιενναίου κώδικος ἀσχολήθηκαν, κατά καιρούς, διάφοροι ἐρευνήτες, μερικοί ἐκ τῶν ὁποίων καί τόν ἐξέδωσαν, χωρίς ὁμως νά ἐπιχειρήσουν νά ταυτίσουν τά ἔργα πού περιέχονται στόν κατάλογο αὐτόν. Τό κενό αὐτό καλύπτει, μέ τήν παραπάνω ἐκδοση, ὁ κ. Γ. Παπάζογλου ἐντοπίζοντας τήν πλειονοψηφία τῶν ἀναφερομένων χειρογράφων μέ ἐξ αὐτοψίας τίς περισσότερες φορές μελέτη τους. Ὁ συγγρ., πρὶν περάσει στήν ἐπιμέρους ἐξέταση τῶν προβλημάτων τοῦ καταλόγου, παρουσιάζει, ὡς εἰσαγωγή, τήν πνευματική καί πολιτική κατάσταση στήν Κωνσταντινούπολη τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ ΙΣΤ΄ αἰ.: Πατριαρχεῖο, ὀφφικιάλοι, λόγιοι, Πατριαρχική Ἀκαδημία, ἀντιγραφεῖς, ἰδιωτικές βιβλιοθήκες, ξένοι φιλόλογοι καί θεολόγοι ἀσκολοῦμενοι μέ χειρόγραφα, πού τελικά μεταφέρουν πλῆθος χειρογράφων στήν Εὐρώπη, διαμάχες Καθολικῶν καί Προτεσταντῶν στήν Κωνσταντινούπολη, τουρκική ἀνοχή σέ ὅλες αὐτές τίς ἐξελίξεις, εἶναι μερικά ἀπό τά θέματα πού συζητεῖ ἐδῶ ὁ συγγραφεὺς.

Ἀκολουθεῖ τό πρῶτο κεφάλαιο, ὅπου ὁ λόγος γιά τόν κώδικα 98 τῆς Βιέννης καί τίς ἰδιωτικές βιβλιοθήκες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τόν ὁποῖο ὁ κ. Γ. Παπάζογλου περιγράφει ἀναλυτικῶς καί μέ ὅλους τοὺς κανόνες τῆς κωδικολογίας, γιά νά ἀναζητήσει, στήν συνέχεια, τόν χρόνο συντάξεως τῶν καταλόγων πού πρέπει, κατ' αὐτόν, νά ἐγράφει μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1565-1575 ἀπὸ τόν πρωτονόταρχο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχεῖου Θεοδόσιο Ζυγομαλά καί τόν Μανουήλ Μαλαξό. Ἀκολούθως ὁ συγγρ. ἀσχολεῖται μέ τήν μεθοδολογία τῆς καταλογογραφήσεως καί ἐπισημαίνει τήν ἐπιμέλεια τοῦ καταλογογράφου, ἡ ὁποία ἀνταποκρίνεται στοὺς συγχρόνους κανόνες περιγραφῆς χειρογράφων μέ τήν μεθοδική ἀρίθμηση τῶν χειρογράφων ἐνὸς ἐκάστου

συλλογία, τήν σημείωση ἀκεφάλων, κολοβῶν ἢ ἐλλιπῶν κωδίκων, τὰ incipit, τὶς μικρογραφίες, τήν ἡλικία τῶν κωδίκων κ.ἄ. Στὸ ὑποκεφάλαιο Μεταφράσεις καὶ ἐκδόσεις τῶν καταλόγων ὁ συγγρ. μελετᾷ τοὺς κώδικες ποὺ ἀπέχρυσαν, ἀπὸ τὸν πρωτότυπο κατάλογο, στὴν λατινικὴ καὶ τὶς ἀντίστοιχες λατινικὲς ἐκδόσεις. Στὴν ἱστορία τοῦ κειμένου τῶν καταλόγων, ποὺ ἀκολουθεῖ, ὁ κ. Παπάζογλου ἐξετάζει τὴν πορεία τῶν καταλόγων ἐνθὺς μετὰ τὴν καταγραφή τους, οἱ ὅποιοι, περὶ τὸ 1577, κατέληξαν στὴν Γερμανία.

Στὸ δεύτερο κεφάλαιο ὁ συγγρ. ἐξετάζει τὴν βιβλιοθήκη τοῦ «Πατὰ Κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Βαρήνου», τὰ βιογραφικά του, τὰ σαράντα τέσσερα χειρόγραφα του, τὰ στοιχεῖα ποὺ ὡδηγοῦν στὴν ταύτιση τῶν κειμένων. Στὸ τρίτο κεφάλαιο ὁ Γ. Παπάζογλου ἐξετάζει τὴν βιβλιοθήκη τοῦ «Κυροῦ Ἰακώβου τοῦ Μαρμαρέου», ὁ ὁποῖος κατεῖχε εἴκοσι δύο χειρόγραφα, τὰ περισσότερα τοῦ 10ου αἰ., γιὰ νὰ περάσει, κατόπιν, στὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ταύτιση τῶν κειμένων. Στὸ τέταρτο κεφάλαιο ἐρευνᾶται ἡ βιβλιοθήκη τοῦ «Κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Σούτζου», τῆς ὁποίας ὁ συγγρ. ἐξετάζει τὰ εἴκοσι τέσσερα χειρόγραφα, ἐκ τῶν ὁποίων σώζεται μόνον ἓνα, ὁ Κώδιξ Μονὴς Βαζελῶνος 22, χαρτῶς τοῦ ΙΣΤ' αἰ. ποὺ εἶχε γραφεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Σούτζο.

Στὸ πέμπτο κεφάλαιο ἐξετάζεται ὁ Κατάλογος «a grammatico exhibitus» καὶ ἡ καταγραφή τῶν χειρογράφων Ραιδεστοῦ — grammaticus, βεβαίως ἐδῶ εἶναι, κατὰ τὸν κ. Γ. Παπάζογλου, ὁ Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς, ὁ ὁποῖος ἐτοίμασε ἓνα κατάλογο-ἀνθολόγιο διαφόρων βιβλιοθηκῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὁποῖος περιεῖχε ἄγνωστα, καὶ σήμερα, κείμενα. Ὁ κατάλογος τῶν χειρογράφων Ραιδεστοῦ περιέχει ὅλα σχεδὸν τὰ ἄγνωστα καὶ σπάνια χειρόγραφα τοῦ προηγουμένου καταλόγου καί, κατὰ τὸν κ. Παπάζογλου, φαίνεται ὅτι καὶ αὐτὸς ἔχει γραφεῖ ἀπὸ τὸν Θεοδόσιο Ζυγομαλᾶ γιὰ νὰ ἐξυποθετησῇ αἰτίηματα Γερμανῶν ἐλληνιστῶν καὶ ἰδιαίτερος τοῦ Κρονσίου. Ἡ ἐξέταση, πάντως, τῶν χειρογράφων τῶν δύο καταλόγων ὡδηγεῖ τὸν κ. Παπάζογλου στὸ συμπέρασμα ὅτι στὴν περίπτωση τοῦ καταλόγου τῶν χειρογράφων Ραιδεστοῦ ὑπάρχει μία νόθα καταλογογράφηση, μολονότι ὁ Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος-Κεραμεὺς ὑπερασπίζεται τὴν ἄποψη ὅτι ὄντως ὑπάρχουν ἢ ὑπῆρξαν τὰ χειρόγραφα αὐτά. Ὁ συγγρ. πάντως παραθέτει συσχετικὸ πῖνακα τοῦ καταλόγου à grammatico exhibitio μέ τὴν καταγραφή τῶν χειρογράφων Ραιδεστοῦ καὶ μέ τὴν καταγραφή τῶν ἄλλων ἰδιωτικῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπ' ὅπου ἀποδεικνύεται: α. ὅτι τὰ χειρόγραφα τοῦ καταλόγου Ραιδεστοῦ εἶναι περιλήψεις τῶν καταγραφῶν τῶν ἀντιστοιχούν χειρογράφων τοῦ καταλόγου «παρὰ τοῦ γραμματικοῦ κατασκευασμένου», καὶ β. ὅτι ὁ κατάλογος τοῦ γραμματικοῦ καὶ αὐτὸς τῶν χειρογράφων τῆς Ραιδεστοῦ παραδίδουν δεκάδες κείμενα ποὺ δὲν μᾶς διασώζουν οἱ ἄλλοι κατάλογοι τῶν ἰδιωτικῶν βιβλιοθηκῶν. Στὴν συνέχεια ὁ συγγρ. συζητεῖ τὰ προβλήματα ποὺ ὑπάρχουν μέ τὰ χειρόγραφα τῆς καταγραφῆς «γραμματικὸν - χρφ. Ραιδεστοῦ», γιὰ τὰ ὁποῖα δέχεται ὅτι κάποτε ἐνδεχομένως νὰ ὑπῆρξαν στὴν Ραιδεστό καὶ ἀποτεῖλεσαν τὴν βάση τῆς καταλογογραφίσεως: ἀναζητεῖ μάλιστα καὶ ταυτίζει σειρὰ χειρογράφων προερχομένων ἀπὸ τὴν Ραιδεστό ποὺ σήμερα βρίσκονται σὲ διάφορες ἐλληνικὲς βιβλιοθήκες. Παρακάτω ὁ συγγρ. ἐπιχειρεῖ νὰ ταυτίσει τὰ κείμενα τῆς καταγραφῆς «γραμματικὸν», ἐργασία δύσκολη, ἀφοῦ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἡ καταγραφή τῶν χειρογράφων εἶναι νοθευμένη: τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὰ κείμενα τοῦ καταλόγου Ραιδεστοῦ, γιὰ τὰ ὁποῖα ὁ συγγρ. παραθέτει ὅλες τὶς βιβλιογραφικὲς πληροφορίες.

Στὸ ἕκτο κεφάλαιο παρουσιάζεται «Ἡ Βιβλιοθήκη R. Domini Patriarchae Constantinopolitani», ποὺ ὁ κατάλογός της δὲν εἶναι σταχωμένος μέ τὸν κώδικα Vind. hist. gr. 98. Ὡστόσο καὶ ὁ κατάλογος αὐτός, ποὺ, κατὰ τὸν κ. Γ. Παπάζογλου, ἐγράφη ἀπὸ τὸν

καταλογογράφου καὶ τῶν ὑπολοίπων βιβλιοθηκῶν μεταξύ τῶν ἐτῶν 1565-1575, ἀναφέρεται στὴν βιβλιοθήκη τοῦ Πατριάρχου καὶ ἔγινε γιὰ νὰ διευκολύνει τὸν κύκλου τῶν συνεργατῶν του. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι Πατριάρχες στὴν δεκαετία αὐτὴν ἦσαν δύο ἐξερχόμενοι λόγοι: ὁ Μητροφάνης (Ἰαν. 1565-Μάιος 1572) καὶ ὁ Ἱερεμίας Β΄ (1572 καὶ ἔπειτα). Στὴν συνέχεια παρουσιάζονται τὰ χειρόγραφα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς R. Domini Patriarchae, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα μέ φροντίδα τοῦ Πατριάρχου Μητροφάνους μεταφέρθηκαν ἀπὸ τὸν ἴδιο στὴν Μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος στὴν Χάλκη· τὰ χειρόγραφα τῆς Χάλκης ἐξετάζει ὁ συγγρ. σὲ εἰδικό κεφάλαιο ἀνασυγκροτώντας, τοιούτοτρόπως, τὴν βιβλιοθήκη τοῦ Πατριάρχου πού σχεδὸν σώζεται ἀκέραιη καὶ σήμερα στὴν μονή, τῆς ὁποίας, σημειωτέον, ὁ Μητροφάνης ὑπῆρξε καὶ ἡγούμενος καὶ ἐκ τοῦ λόγου αὐτοῦ τὰ μετέφερε στὴν μάνδρα τῆς μετανοίας του.

Τὸ ἔβδομο κεφάλαιο εἶναι ἀφιερωμένο στὴν Βιβλιοθήκη «Κυροῦ Ἀντωνίου τοῦ Καντακουζηνοῦ», τοῦ ὁποίου ἐξετάζει τὰ βιογραφικά, τὰ εἰκοσι ἑννέα χειρόγραφα καὶ τὰ δέκα πέντε ἔντυπα παραθέτοντας καὶ τὰ ἀναγκαῖα στοιχεῖα γιὰ τὴν ταύτιση τῶν κειμένων. Τὸ ὄγδοο κεφάλαιο ἀναφέρεται στὴν βιβλιοθήκη τοῦ «Κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Εὐγενικοῦ», τῆς γενιᾶς τῶν Εὐγενικῶν κατὰ πᾶσα πιθανότητα ἐκ τοῦ πλήθους τῶν χειρογράφων πού ἀναφέρονται στὴν σύνοδο Φερράρας-Φλωρεντίας πού ἐντοπίζονται στὴν βιβλιοθήκη αὐτή. Στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο ὁ συγγρ. ἀσχολεῖται μέ τὰ προβλήματα πού ἀναφέρονται στὴν βιβλιοθήκη «Κυροῦ Μιχαὴλ τοῦ Καντακουζηνοῦ», βιογραφικά τοῦ συλλογέως, τὰ πενήντα ἑπτὰ χειρόγραφα μέ τὰ συναφῆ προβλήματα τους (ἐκποίηση τους καὶ ἀγορά τους ἀπὸ Γερμανούς ἐξ αὐτοψίας ἐξέτασή τους κ.λπ.).

Στὸ Παράρτημα ὁ κ. Γ. Πατάζογλου ἐκδίδει in extenso τοὺς Καταλόγους χειρογράφων τῶν ἰδιωτικῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως: ἦτοι τῶν πατρῶ Κωνσταντίνου τοῦ Βαθρῖνου, Μαρμαρέτου, Ἰωάννου Σούτζου, γραμματικοῦ, Μανουὴλ Εὐγενικοῦ, Ἀντωνίου καὶ Μιχαὴλ Καντακουζηνοῦ, Ραιδεστοῦ, Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου. Ἀκολουθεῖ εἰρητήριο τῶν χειρογράφων πού βρίσκονται στὴν Ἑλλάδα καὶ σὸ ἐξωτερικό.

Αὐτὸ εἶναι ἐν ὀλίγοις τὸ πολὺτιμο βιβλίο τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Κ. Πατάζογλου, τὸ ὁποῖο, ἐκτός ἀπὸ τὸ καθαρῶς ἐπιστημονικό-τεχνολογικό του μέρος, ἀναδεικνύει τὴν πνευματικὴ κίνηση καὶ ζωὴ στὴν Βασιλεύουσα ἕνα αἰῶνα περίπου μετὰ τὴν Ἀλωση. Ἡ κίνηση αὐτὴ δεικνύει τὴν πληθωρικὴ παρουσία λογίων, ἀρχόντων στὴν Κωνσταντινούπολη, οἱ ὁποῖοι κατεῖχαν χειρόγραφα πού διασώθηκαν καὶ πού φυλάσσονταν σὲ διάφορες ἰδιωτικὲς βιβλιοθῆκες καὶ πού τελικῶς ἀποτελέσαν τὸ ἀντικείμενο τῶν πολλαπλῶν ἐνδιαφερόντων γνωστῶν συλλογῶν χειρογράφων. Τὰ χειρόγραφα, οἱ βιβλιοθῆκες, οἱ λόγοι τῆς Βασιλεύουσας ξαναζοῦν σὸ βιβλίο τοῦ Γ. Πατάζογλου ἀλλὰ μαζὶ καὶ οἱ χαμένοι (;) γιὰ τὸν Ἑλληνισμό πνευματικοὶ θησαυροὶ του.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Χρήστου Ἐξάρχου, Ἡ Φούρκα τῆς Ἡπείρου (Ἱστορία - Λαογραφία), Θεσσαλονίκη 1987, σελ. 580 [Βραβεῖο Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν].

Ἡ παλαιὰ γενεὰ τῶν διδασκάλων προσέφερε πολλὰ στὸν λαὸ μας καὶ ἐμεῖς οἱ νεότεροι τοὺς ὀφείλουμε πολλὰ, γιὰτὶ εἶναι αὐτοὶ πού μᾶς ἐδίδαξαν τὰ πρῶτα γράμματα καὶ διέπλυσαν τὸν χαρακτήρα μας —ποιὸς ἄρα γε δὲν θυμᾶται μὲ ἀγάπη τὸν